

10 дәріс. Минималды резервтік талаптар саясаты

1. Минималды резервтік талаптар
2. Минималды резервтер саясатының әрекет ету механизмі
3. Банктік мультипликатордың мәні мен механизмі
4. Міндетті резервтеудің негізгі мақсаттары
5. Инфляциялық таргеттеу режимі кезіндегі резервтік талаптар

1. Минималды резервтік талаптар

Орталық банктегі несиелік мекемелер сақтайтын ең төменгі резервтік талаптар-бұл банктік резервтердің мөлшеріне тікелей әсер ету құралы.

XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында қалыптасқан банктік қызмет тәжірибесі несиелік қатынастар саласындағы операциялар белгілі бір сақтандыруды қажет ететіндігін көрсетті. Банктер несие экспансиясына шамадан тыс қызығушылық танытып, өз салымшыларының ақшаны қайтару талаптарын орындай алмай, қиын жағдайға тап болған жағдайлар жиі болды. Бұл жалпы экономикалық жағдайды қиындатты. Осылайша, әр түрлі елдердің үкіметтері банктерді бақылау туралы заңдар шығаруға, атап айтқанда, салымшылардың мүдделерін қорғауға себеп болды. Осылайша минималды резервтер құру идеясы пайда болды және іс жүзінде жүзеге асырылды. Мұндай тәртіп алғаш рет АҚШ-та 1933 жылы Ф.Рузвельттің "Жаңа келісім" аясында енгізілді. Банк заңнамасына сәйкес Нью-Йорк банктері үшін резервтеу нормасы депозиттердің 25% - на тең болды. Резервтер банктердің шоттарында сақталды. АҚШ-тың басқа он алты ірі қалаларының несиелік ұйымдары үшін бірдей резервтік талаптар болды. Олардың жартысын аймақтық банктер нью-Йорк банктеріндегі шоттарда сақтауы керек еді. Басқа банктер үшін резервтік мөлшерлеме 15% құрады, оның 2/3 бөлігі жоғары иерархиядағы он алты ірі қаланың аймақтық банктерінің шоттарына орналастырылды.

Міндетті резервтер-бұл коммерциялық банктер орталық банкте пайызсыз депозиттер түрінде сақтауы керек депозиттер сомасының бөлігі (сақтау нысандары елдер бойынша әр түрлі болуы мүмкін).

Міндетті резервтердің нормалары депозиттер көлемінің пайызымен белгіленеді. Олар салымдардың түрлеріне байланысты әр түрлі болуы мүмкін (мысалы, мерзімді салымдар бойынша олар талап етілгенге дейінгі салымдарға қарағанда төмен және т.б.). Қазіргі жағдайда міндетті резервтер депозиттерді сақтандыру функциясын орындамайды (бұл функцияны банктер салымдардың белгілі бір пайызын аударатын мамандандырылған қаржы институттары орындайды), олар орталық банктің бақылау және реттеу функцияларын жүзеге асыруға, сондай-ақ банкаралық есеп айырысуға қызмет етеді.

Банктер артық резервтерді де сақтай алады-міндетті резервтерден тыс кейбір сомалар, мысалы, өтімді қаражатқа деген қажеттіліктің күтпеген жағдайлары

үшін. Алайда, бұл банктерді осы ақшаны айналымға жіберу арқылы алатын кіріс мөлшерінен айырады. Сондықтан пайыздық мөлшерлеме өскен сайын артық резервтер деңгейі төмендейді.

Міндетті резервтеу нормасын ДКП бағытына байланысты Орталық Банк белгілейді және формула бойынша есептеледі:

$$rr = (RR / D),$$

мұндағы RR - міндетті резервтердің жалпы сомасы;

D-банктердің субъектілерден тартқан депозиттерінің шамасы.

Орталық банк міндетті резервтер нормасын неғұрлым жоғары белгілесе, коммерциялық банктер белсенді операциялар үшін қаражаттың аз үлесін пайдалана алады. Резервтер нормасының ұлғаюы ақша мультипликаторын азайтады және ақша массасының қысқаруына әкеледі. Осылайша, міндетті резервтердің нормасын өзгерте отырып, Орталық банк ақшалай ұсыныстың динамикасына әсер етеді.

$$Ms = [(cr + 1)/(cr + rr)] \times MB ,$$

Ms-ақша ұсынысы,

cr-депозиттеу коэффициенті (қолма-қол ақша-депозиттер),

rr-резервтеу нормасы (резервтер – депозиттер),

MB-ақша базасы.

Іс жүзінде міндетті резервтердің нормалары өте сирек қайта қаралады, өйткені процедураның өзі ауыр және мультипликатор арқылы осы құралдың әсер ету күші айтарлықтай.

Міндетті резервтер нормасына сүйене отырып, сіз ақша ұсынысының мультипликаторын таба аласыз (M):

$$M = 1 / N,$$

Мұндағы N-міндетті резервтердің нормасы.

Минималды немесе міндетті резервтер қабылданған қағидаларға сәйкес тартылған ресурстар көлемінен кредиттік ұйымдардың аударымдары болып табылады. Резервтер Орталық банктің шоттарында да, банктің өз шоттарында да белгілі бір нысанда сақталуы мүмкін.

Резервтік база-резервтік талаптарды есептеу үшін негіз болатын кредиттік ұйым міндеттемелерінің көлемі. Резервтік базаға кіретін міндеттемелердің белгілі бір түріне, мысалы, ұзақ мерзімді депозиттер бойынша резервтік талаптар қойылмайды.

Резервтік коэффициент немесе резервтеу нормасы-Орталық банк немесе заң шығарушы орган белгілеген міндетті резервтердің резервтеу базасына қатынасы, коэффициенттер кредиттік ұйымның (резервтік сыныптың) мөлшеріне, міндеттемелердің түрлеріне (мерзімді депозиттер, талап етілгенге дейінгі шоттар, борыштық бағалы қағаздар) банк кредиторларының резиденттігіне және кейбір басқа шарттарға байланысты саралануы мүмкін.

Резервтерді есептеу кезеңі-резервтік база есептелетін күндердегі уақыт кезеңі. Әдетте, есеп айырысу кезеңі бір айға тең, мұндай схеманы Жапония, Франция және басқа елдер қолданады. Канадада есеп айырысу кезеңі екі жарты айлық кезеңді құрады. АҚШ - та орташа тәуліктік резервтік база сейсенбіден басталып, отыз күннен кейін аяқталатын екі апталық мерзімде анықталады.

Резервтерді ұстау немесе сақтау кезеңі-резервтер сақталатын күндердегі уақыт кезеңі. Орталық банктердің еуропалық жүйесінің стандартына сәйкес резервтерді ұстау кезеңі ағымдағы айдың жиырма төртінші күнтізбелік күнінен басталып, келесі айдың жиырма төртінші күнтізбелік күнімен аяқталатын бір айды құрайды. АҚШ резервтерді сақтау кезеңі бейсенбіден бастап жалғасуда қатарлар айдың соңғы екі аптасында.

Күту кезеңі мен резервтерді есептеу кезеңі сәйкес келмеуі мүмкін, нәтижесінде резервтік міндеттемелер екі кезең арасындағы кідіріске байланысты үш топқа жіктеледі:

- кешіктірілген резервтер-резервтерді есептеу кезеңі оларды сақтау кезеңінен бұрын болады;

- жартылай резервтер - резервтерді есептеу кезеңі техникалық қызмет көрсету кезеңімен ішінара сәйкес келеді;

- уақытылы резервтер - кезеңдер мен резервтерді сақтау сәйкес келеді.

Резервтік шегерімдер-жеңілдіктері бар несиелік ұйым резервтік аударымдарды азайта алатын сома. Көбінесе шегерімдер тартылған ресурстардың аз мөлшері бар шағын банктерге рұқсат береді. Осылайша, әдетте аймақтарда есеп айырысу орталықтарының функцияларын орындайтын шағын банктер резервтерді басқаруға байланысты әкімшілік шығындардан босатылады. Мысалы, Еуроаймақта барлық несиелік ұйымдар үшін бір реттік шегерім жүз мың еуроны құрайды, бұл көптеген провинциялық банктердің міндетті резервтерді сақтау қажеттілігін жояды.

Резервтер бойынша төлемдер-банктер міндетті резервтер түрінде сақтайтын ақшалай сомаларға есептелетін пайыздық төлемдер.

Қазіргі уақытта ең төменгі резервтер - бұл барлық несиелік мекемелер, әдетте, банктердің кассасындағы қолма-қол ақша түрінде немесе орталық банктегі депозиттер түрінде немесе Орталық Банк анықтайтын басқа да өтімділігі жоғары нысандарда болуы керек ең өтімді активтер.

Коммерциялық банктердің міндетті ең төменгі резервтері болып табылатын сомалар орталық банкте мерзімсіз салымдар нысанында сақталады. Бұл қаражат банктердің белгілі бір мерзімге (әдетте бір айға) жұмыс істеуіне кепілдік беруі керек. Егер коммерциялық банк бұл талапты орындамаса, оған айыппұл пайызын төлеуге тура келеді.

2. Ең төменгі резервтер саясатының әрекет ету механизмі

Минималды резервтік саясат механизмі өте қарапайым. Міндетті резервтің

белгілі бір минималды деңгейін белгілеу және оны орталық банкте ұстау қажеттілігі коммерциялық банктерді оған тәуелді етеді. Орталық банк міндетті резервтің көлемін арттыра отырып, коммерциялық банктердің іскерлік белсенділігін тежейді, оны төмендете тұра - ынталандырады.

Әрбір коммерциялық банк сақтайтын резервтердің жиынтық көлемі міндетті және артық резервтерден тұрады. Міндетті резервтер коммерциялық банктің міндеттемелерінің пайыздық үлесін білдіреді. Бұл резервтерді коммерциялық банктер орталық банкте сақтауға міндетті. Тарихи тұрғыдан алғанда, міндетті резервтерді орталық банктер коммерциялық банктің төлем қабілетсіздігінің алдын алуға және сол арқылы оның клиенттерінің, салымшыларының немесе корреспонденттерінің мүдделерін қорғауға мүмкіндік беретін депозиттер жаппай алынған жағдайда коммерциялық банктерге жеткілікті өтімділікті қамтамасыз ететін экономикалық құрал ретінде қарастырды. Алайда, қазіргі уақытта коммерциялық банктердің міндетті резервтерінің немесе резервтік талаптардың нормасын өзгерту ақша-несие саласын жылдам реттеу үшін қолданылатын қарапайым құрал ретінде қолданылады.

Ақша-несие саясатының осы құралының әрекет ету механизмі келесідей. Егер Орталық банк міндетті резервтер нормасын арттырса, онда бұл коммерциялық банктердің артық резервтерінің қысқаруына әкеледі. Коммерциялық банктер өздерінің артық резервтерін өздері реттейді. Банк резервтердің бұл бөлігін кез келген уақытта клиенттерге несие беру үшін немесе клиенттердің басқа сұраныстарын қанағаттандыру үшін пайдалана алады, мысалы, салымшылардың қаражатты жаппай алып қоюы. Банктер қанша артық резервке ие болу керектігін шешкен кезде, олар бір жағынан мүмкін шығындарды жіберіп алған пайыз түрінде талдайды (сондықтан артық резервтердің шамасы тым үлкен болмауы керек), ал екінші жағынан салымшылардың қаражатты күтпеген жерден алып қою мүмкіндігін ескереді (сондықтан артық резервтердің шамасы тым аз болмауы керек, әйтпесе банк қажет болады несие алу). Пайыздық мөлшерлеменің өсуімен артық резервтер деңгейі әдетте төмендейді. Тиісінше, бұл ақша ұсынысының мультфильмдік төмендеуіне әкеледі, өйткені міндетті резервтердің нормативі өзгерген кезде депозиттік мультипликатордың мәні өзгереді (15-сурет).

15-сурет. Міндетті резервтік норманы арттыру кезінде оның жұмыс істеу механизмі

Міндетті резерв нормасының төмендеуімен 16-суретте көрсетілгендей ақша массасы көлемінің мультипликаторлық кеңеюі орын алады (Келесі «Банк мультипликаторының мәні мен механизмі» тақырыбын қараңыз).

16-сурет. Міндетті резервтік норманы азайту кезінде оның жұмыс істеу механизмі

Артық резервтер-бұл коммерциялық банктер міндетті резервтерден басқа, өз еркімен орталық банкте сақтайтын резервтер. Коммерциялық банктер үшін олар кез-келген уақытта өз операцияларын жүргізу үшін пайдалана алатын активтер болып табылады. Коммерциялық банктің артық резервтеріне мыналар жатады: оның кассасындағы қолма-қол ақша; коммерциялық банктің Орталық Банктегі корреспонденттік шотындағы және Орталық Банктегі депозиттерге орналастырылған қаражат. Бұл қаражатты коммерциялық банктер банкаралық төлемдер жүргізу, орталық банктен қолма-қол ақша алу, несие беру және т. б. үшін пайдаланады.

Артық резервтер коммерциялық банкте салымдар ағынының ұлғаюына, берілетін несиелер көлемінің төмендеуіне, міндетті резервтеу нормасының төмендеуіне, Орталық банктің кредитін алуға және т. б. байланысты құрылуы мүмкін.

Коммерциялық банктің өзі артық резервтердің оңтайлы көлемін анықтайды. Резервтердің жетіспеушілігі банктің өз операцияларын жүргізуде, ең алдымен төлемдерді жүргізуде қиындықтарға тап болуына және басқа банктерден немесе орталық банктен ресурстарды қарызға алуға мәжбүр болуына әкеледі. Артық резервтердің тым көп мөлшері банктің пайдасына теріс әсер етеді, өйткені бұл қаражат негізінен табыс әкелмейді (кассадағы қолма-қол ақша да, әлемдік тәжірибеде әдетте пайыз төленбейтін корреспонденттік шоттардағы қаражат та). Орталық банк коммерциялық банктерге несие беруші болғандықтан, олардың артық резервтер деңгейіне әсер етуі мүмкін, олардың несиелерін шектеу немесе көбейту және олар бойынша пайыздық мөлшерлемелерді өзгерту.

Міндетті резервтер банктер үшін салықтың аналогын білдіреді. Орталық банк әдетте резервтік аударымдар бойынша пайыздарды төлемейтіндіктен, банктер осы қаражатты несиелеуге бөлу арқылы алатын ықтимал кірістерін

жоғалтады. Банктерге алынбаған кіріс түріндегі шығындар банктер үшін тартылған ресурстардың құнын резервтік талаптар қолданылмайтын басқа қаржылық делдалдарға қарағанда жоғары етеді. Табыстың жоғалуын өтеу үшін банктер берілген несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелерді көтеруге мәжбүр. Нәтижесінде банктік және банктік емес ұйымдар арасында тең емес бәсекелестік туындайды. Бәсекеге қабілеттілігін жақсарту үшін банктер барлық трюктерге барады. Олар баланстық депозиттерді банктермен бірге кейбір қаржылық конгломераттарға кіретін банктік емес делдалдарға береді. Көбінесе мұндай "арнайы мақсаттағы" компаниялар оффшорлық орталықтарда тіркеледі, бұл оларды қадағалау мен реттеуге қол жетімсіз етеді. Арбитраждық мінез-құлықты болдырмау және қаржы секторының бұрмалануын азайту үшін ақша органдары резервтік міндеттемелерді алып тастайды.

Дегенмен, көптеген орталық банктер резервтік талаптарды сақтайды. Олар брондау ақша мультипликаторының тұрақтылығын қамтамасыз етеді, сондықтан ақша ұсынысын жақсырақ басқарады деп санайды.

Теориялық тұрғыдан міндетті резервтеу нормасы 40% - ға дейін көтерілуі мүмкін, алайда әлемдік тәжірибе көрсеткендей, міндетті резервтердің тым жоғары деңгейі банк жүйесінің қаржылық делдал ретіндегі тиімділігін әлсіретеді, өйткені ең төменгі резервтер нормасының ұлғаюы экономикаға кредиттік ресурстардың құйылуын тежейді.

17-суретте көрсетілген резервтік саясаттың келесі түрлері бар:

Сурет 17. Қысқарту саясатының түрлері1.

1. Толық брондау саясаты. Егер банк өзіне абсолютті төлем қабілеттілігін қамтамасыз етуді шешсе, ол өзінің иелігіндегі барлық қаражатты толық резервтеу туралы хабарлайды. Басқаша айтқанда, резервтеу мөлшерлемесі 100% құрайды, оның бірнеше пайыздық тармақтары міндетті резервтеу нормасын анықтайды, ал көп бөлігі банктің артық резервтерін анықтайды. Бұл банк несиелер мен несиелер бермейтіндіктен, ақша ұсынысы өзгермейді.

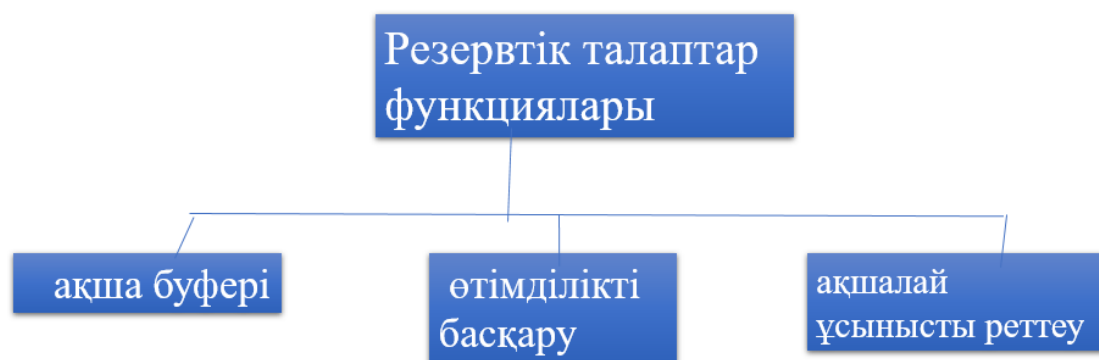
2. Нөлдік резервтік саясат. Бұл банк кірістілікті қамтамасыз етуді бірінші орынға қойған жағдайда қолданылады. Демек, банк барлық мүмкін ақшаны

несиелер мен несиелер түрінде береді, бұл оған кез-келген резервті сақтауға мүмкіндік бермейді. Мұндай саясат қауіпті, өйткені Банктің қысқа мерзімдегі төлем қабілеттілігі нөлге тең. Математикалық тұрғыдан мұнда ақша ұсынысының өзгеруін келесідей көрсетуге болады: $\Delta MS \uparrow = \Delta D \uparrow$. Ақша ұсынысы депозиттердің, халықтың салымдарының өсуімен бірдей мөлшерге артады, олар экономикаға несие түрінде толығымен және толығымен кетеді.

3. Ішінара брондау саясаты. Ақшаның бір бөлігі банкте резерв ретінде қалады (міндетті және артық), ал екінші бөлігі экономикаға жіберіледі. Бұл жағдайда ақша ұсынысындағы өзгерістерді өлшеу үшін мына формула қолданылады: $\Delta MS \uparrow = \Delta D \times (1 - R)$. Мұнда R-бұл барлық резервтер. Банк резервтерінің пайыздық үлесін бірліктен алып тастай отырып, біз несиелеу жүйесі арқылы ақша ұсынысын ынталандыруға нақты бағытталуы мүмкін ақшаның бір бөлігін аламыз. Содан кейін депозиттер (депозиттер) құрылымындағы өзгерістер алынған несиелік үлеске көбейтіледі. Ішінара резервтік саясаттағы ақша ұсынысы негізінен екі фактормен анықталады деген қорытынды жасауға болады. Біріншісі-депозиттердің мөлшері және олардың өзгеруі, өйткені олар несиелеудің бастапқы көзі болып табылады. Екінші әсер етуші фактор-бұл резервтеудің жалпы нормасы, яғни ақшаның төлем қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін банктің иелігінде қалатын бөлігі.

Экономика тұрғысынан банк саясатының үшінші Түрі ең оңтайлы болып табылады. Алғашқы екеуі бір-бірін жоққа шығарады, сондықтан тиімділігі төмен, өйткені төлем қабілеттілігі де, кірістілік те кез-келген банк үшін өте маңызды. Сонымен қатар, ішінара резервтік саясат банк құрылымдарының барлық мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін ескереді.

Резервтік талаптар бірнеше функцияларды орындайды, олардың ішінде негізгілері 18-суретте көрсетілген функциялар болып табылады:

18-суретт Резервтік талаптар функциялары

- ақша буфері. Банкаралық нарықта өтімділіктің күрт тапшылығы

жағдайында қысқа мерзімді пайыздық мөлшерлеме көтеріледі. Оның ауытқуын тұрақтандыру немесе тегістеу үшін Орталық банк резервтік коэффициентті төмендетеді және осылайша банктерге қосымша ақша ағынын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, резервтерді орташалау банктерге төтенше жағдай тапшылығы жағдайында ресурстарға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Резервтеу нормасын манипуляциялау ақша нарығының конъюнктурасын жеңілдететін буфердің түрін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Ең белсенді буферлік функция индустриалды дамыған елдерде қолданылады;

-өтімділікті басқару. Резервтік міндеттемелер коммерциялық банктердің ақшалай позициясының және Орталық банктің қарыз резервтеріне сұраныстың негізгі детерминанттарының бірі болып табылады. Резервтік коэффициенттің өзгеруі қысқа мерзімде банк жүйесінің өтімділігін реттеуге мүмкіндік береді. Дамушы елдердің жартысынан көбі және бірнеше дамыған мемлекеттер банктік өтімділікті басқару мақсатында резервтік талаптарды пайдаланады;

- ақша ұсынысын реттеу. Міндетті резервтер банктердің несиелік эмиссиясын шектейтін рөл атқарады. Резервтік мөлшерлеменің төмендеуі банктердің несиелік белсенділігін кеңейтеді, ал резервтік коэффициенттің төмендеуі сәйкесінше оны төмендетеді.

Соңғы жылдары міндетті резервтердің мәні кем дегенде дамыған елдерде төмендеді:

- резервтік талаптарға қойылған мәжбүрлеу элементін азайтуға деген ұмтылыс олардың деңгейлерін өтімділіктің маңызды буфері бола алмайтын деңгейге дейін төмендетуге әкелді;

-қаржы нарықтарын дамыту коммерциялық банктерге қол жетімді басқа өтімді активтердің ауқымы айтарлықтай өсті, оның ішінде Орталық банк қайта оқуға мүдделі болуы немесе кепіл ретінде қабылдауы мүмкін активтер.

Ақша-несие саясатының бұл құралы, сарапшылардың пікірінше, ең қуатты, бірақ өте өрескел, өйткені ол бүкіл банк жүйесінің негіздеріне әсер етеді. Міндетті резервтер нормасының шамалы өзгеруі де банктік резервтер көлемінде елеулі өзгерістер туғызуы және коммерциялық банктердің кредиттік саясатының өзгеруіне әкелуі мүмкін. Сондықтан, әдетте, бұл DKP құралы басқа несиелік реттеу шараларымен, атап айтқанда есеп және ломбард саясатымен бірге қолданылады.

Ақша-несие қатынастарын бақылау мен реттеудің бұл тетігі соңғы онжылдықтарда аз қолданылады. Бұл туралы барлық жерде (батыс елдерінде) міндетті резервтер нормасының төмендеуі және тіпті депозиттердің кейбір түрлері бойынша оның жойылуы байқалады.

Міндетті резервтер нормативінің өзгеруі мультипликатор арқылы ақша ұсынысына әсер етеді. Ақша-несие саясатының барлық басқа құралдары ақша базасының мөлшеріне тікелей әсер етеді.

3. Банк мультипликаторының мәні және механизмі

Қолма-қол ақшасыз эмиссияны коммерциялық банктер жүзеге асырады. Бұл қолма-қол ақшаның бір бөлігін қолма-қол ақшасыз ақшаға аудару арқылы ақша массасының өсуін емес, банктік мультипликатор механизмінің нәтижесінде пайда болатын қолма-қол ақшаның өсуін білдіреді.

Банктік мультипликатор несиелік, несиелік-депозиттік немесе депозиттік болып табылады. Мультипликатор-бұл Коммерциялық банктердегі депозиттік шоттардағы қалдықтарды бір банктен екінші банкке ауыстыру кезінде бірнеше рет көбейту (көбейту) процесі.

Банктік мультипликатордың арқасында депозиттер банк жүйесі алатын кез-келген жаңа резервтерді бірнеше рет көбейту арқылы кеңейеді, яғни ол банктердің Ұлттық банктегі шотта сақтауға міндетті резервтер сомасы (міндетті резервтер) мен олардың несиелік операцияларының бос резервтері мен банктік депозиттер арасындағы байланысты анықтайды.

Бір коммерциялық банк қолма-қол ақшасыз ақшаны көбейте алмайды; мұны коммерциялық банктер жүйесі жүзеге асырады. Банк мультипликаторының механизмі қалай жұмыс істейтінін қарастырыңыз.

Коммерциялық банктің ресурстары оның меншікті капиталынан емес, тартылған қаражаттан: халықтың салымдарынан, кәсіпорындардың депозиттерінен, сондай-ақ басқа банктерден, оның ішінде орталық банктен алынған кредиттерден құралады. Банкте тартылған ресурстар жай ғана жинақталмайтыны анық. Олар кәсіпорындарға, ұйымдарға және халыққа несие беру үшін, сондай-ақ банктің басқа да белсенді операциялары үшін қолданылады. Осылайша, қолма-қол ақшасыз ақша массасын ұлғайту механизмі жұмыс істей бастайды.

Алдымен орталық банктің реттеуі болмаған кезде бұл өсім қалай болатынын қарастырыңыз. 1-кәсіпорын өз шотына оған қызмет көрсететін банкке 100 мың теңге салады делік, олар уақытша бос болып табылады және осы шотта белгілі бір кезең ішінде қалады. 1-кәсіпорынның тартылған ресурстарын пайдалана отырып, банк осы 100 мың теңгені 2-кәсіпорынға кредитке бере алады.

2-кәсіпорынға бұл несие 3-кәсіпорынды төлеу үшін қажет, сондықтан 100 мың теңге. 2-кәсіпорынның шотынан өткеннен кейін олар оны талқылайтын банкте ашылған 3-кәсіпорынның шотында болады. Егер кәсіпорын 3 оларға уақытша мұқтаж болмаса, онда олар біраз уақытқа оның шотында қалады. Осы кезде бастапқыда 1 кәсіпорын салған ақша қолма-қол ақшасыз нысанда екі рет, яғни 1 және 3 кәсіпорындардың шоттарында есепке алынады.

Бұдан әрі, 3-кәсіпорын түскен ақшаны пайдаланбайынша, оның банкі осы 100 мың теңгені 4-кәсіпорынға кредитке бере алады, ол оларға 5-кәсіпорынмен төлейді, демек, ақша оған қызмет көрсететін банктегі соңғысының шотында болады. Егер 5-кәсіпорын бұл ақшаны келесі кәсіпорынға бірден аудармаса, онда біраз уақыт бастапқы 100 мың теңге үш рет (1,3 және 5-кәсіпорындардың шоттарында) есепке алынатыны белгілі болады.

1,3 және 5 кәсіпорындар олардың әрқайсысының шотындағы 100 мың теңгені есептеуге тартқан кезде, бастапқыда енгізілгенге қатысты үш есе ұлғайтылған ақша массасы айналымға шығады.

Қолма-қол ақшасыз ақша санының мұндай өсуі шексіз жалғасуы мүмкін және айналымдағы ақша массасы бақылаусыз өсетіні анық. Бұған жол бермеу үшін Орталық банк коммерциялық банктердің міндетті резервтік жүйе арқылы қолма-қол ақшасыз ақша шығару мүмкіндігін шектейді. Оның мәні мынада: коммерциялық банктер орталық банкте тартылған салымдардың белгілі бір пайызын сақтауға міндетті. Бұл пайыз міндетті резервтер нормасы деп аталады.

Егер міндетті резервтік жүйе болса, банктік мультипликатордың әрекеті жоғарыда келтірілген мысалдан мүлдем өзгеше болады.

Міндетті резервтер нормасы 10% құрайды делік. Бұл жағдайда 1-кәсіпорынға қызмет көрсететін банк оның 100 мың теңге мөлшеріндегі салымын сақтауға қабылдап, ҚР ҰБ-да 10 мың теңгені резервке қоюға міндетті болады. Демек, ол 2-кәсіпорынға тек 90 мың теңге көлемінде несиені бере алады. Ал 3-кәсіпорынға қызмет көрсететін банк соңғысынан 90 мың теңгені сақтауға қабылдап, Ұлттық банкте 9 мың теңгені резервке қоюы тиіс, яғни ол 5-кәсіпорынға тек 81 мың теңге мөлшерінде кредит бере алады.

Осы кезде бастапқыда кәсіпорын енгізген: 1 Ақша келесідей тіркеледі (мың теңгемен): 1 кәсіпорынның шотында 100, 3 кәсіпорын - 90, 5 кәсіпорын – 81 болады. Кәсіпорындар бұл қаражатты есептеулерге тартқан кезде айналымға 300 емес, тек 271 мың теңге шығады.

Егер біз осы мысалды жалғастыра берсек, онда тартылған салымдар негізінде берілген несиелер есебінен қолма-қол ақшасыз ақшаның өсу мүмкіндігі болашақта барған сайын азайып, біртіндеп жойылатынын көреміз.

Міндетті резервтер-орталық банктердің ақша-несиені саясатының негізгі құралдарының бірі. Коммерциялық банктерді өздері тартқан қаражаттың бір бөлігін резервке қоюға міндеттей отырып, орталық банк айналыстағы ақша массасын белгілі бір деңгейде қолдайды. Міндетті резервтер нормасы неғұрлым көп болса, банк жүйесі соғұрлым аз ақша жасай алады. Керісінше, міндетті резервтеу нормасы неғұрлым төмен болса, коммерциялық банктердің "ақша жасау" мүмкіндігі соғұрлым жоғары болады. Осылайша, мультипликация коэффициенті формула бойынша есептеледі:

$$K = 1 / r * 100\%$$

K-мультипликация коэффициенті;

r - міндетті резервтердің нормасы.

Бұл коэффициент коммерциялық банктердің ақша санының мүмкін болатын максималды өсуін көрсетеді.

Берілген мысалда 10-ға тең міндетті резервтер нормасы таңдалған кезде%,

$$K = 1/10\% * 100\% = 10 \text{ рет.}$$

Бұл бастапқыда Банкке түскен салымдар одан әрі 10 есе ұлғайтылуы мүмкін дегенді білдіреді.

2005 жылғы 1 наурыздағы жағдай бойынша міндетті резервтер нормасы 7% сәйкес келеді, сондықтан $=1/7\% * 100\% = 14,3$ есе.

Бұл формуладан мультипликация коэффициентінің шамасы міндетті резервтердің нормасына кері пропорционал екендігі шығады. Мультипликация процесі үздіксіз, мультипликация коэффициенті белгілі бір уақыт аралығында есептеледі.

Мультипликация процесі үздіксіз болғандықтан, мультипликация коэффициенті белгілі бір уақыт кезеңіне (жылға) есептеледі және осы уақыт аралығында айналымдағы ақша массасының қаншалықты өскенін сипаттайды.

Банк мультипликаторы орталық банктер коммерциялық банктерге несиелер берген кезде әрекет етеді

Банк мультипликаторының механизмі тек орталықтандырылған несиелер беруден ғана пайда көрмейді. Ол Орталық банк коммерциялық банктерден бағалы қағаздарды немесе валютаны сатып алған жағдайда да тартылуы мүмкін. Нәтижесінде белсенді операцияларға салынған банктердің ресурстары азаяды және несиелік операциялар үшін пайдаланылатын осы банктердің бос резервтері артады, яғни банктік мультипликация механизмі қосылады. Бұл тетікті Орталық банк орталықтандырылған резервке аударымдар нормасын азайтқан кезде де қоса алады. Бұл жағдайда коммерциялық банктер жүйесінің бос резерві де ұлғаяды, бұл басқа да тең жағдайларда несиелендірудің өсуіне және банктік мультипликатордың қосылуына әкеледі.

Орталық банк банктік мультипликатор механизмін басқара отырып, коммерциялық банктердің эмиссиялық мүмкіндіктерін кеңейтеді немесе тарылтады, осылайша оның негізгі функцияларының бірі - ақшаны реттеу функциясын орындайды.

4. Міндетті резервтердің негізгі мақсаттары

Тарихи тәжірибе мен заманауи тәжірибеге сүйене отырып, резервтік талаптарды белгілеудің келесі мақсаттары бөлінеді.

* *Пруденциалды реттеу* пруденциалдық құрал ретінде резервтік талаптар тарихи түрде депозиттердің кетуі жағдайында қосымша өтімділікті қамтамасыз етуге арналған. Алайда, уақыт өте келе пруденциалды реттеу үшін резервтік талаптарды қолдану ескірді, өйткені бұл мақсаттар үшін тиімдірек құралдарды (капиталдың жеткіліктілік көрсеткіштері, өтімділік стандарттары) пайдалануға болады. Сонымен қатар, резервтерді орташалау принципін қолданудағы резервтердің пруденциалдық рөлі тиімсіз болды, өйткені резервтер орындалу кезеңінде азаюы немесе ұлғаюы мүмкін.

* *Төлем жүйелерінің өтімділігін қолдау*. Орталық банктер төлем жүйелерін қадағалауды жүзеге асырады және төлем жүйесіне қатысушылардың төлемдерді

бұзу қаупін азайту үшін жеткілікті өтімділікке (резервтік активтер немесе тұрақты механизмдерге қол жеткізу арқылы) ие болуына мүдделі. Егер резервтік талаптар төлем жүйелерінің өтімділігін қолдау үшін пайдаланылса, онда олар банктерге немесе басқа ұйымдарға қарамастан төлем жүйелерінің барлық қатысушыларына қолданылуы керек.

* *Ақша ұсынысын басқару* ақша ұсынысына резервтік талаптардың әсері ақша мультипликаторына және пайыздық мөлшерлемелердің таралуына әсер ету арқылы жүзеге асырылады. Резервтік нормаларды өзгерту арқылы ақша мультипликаторын басқару арқылы орталық банктер коммерциялық банктердің эмиссиялық мүмкіндіктерін шектейді немесе кеңейтеді. Сонымен қатар, сыйақы есептелмейтін ең төменгі резервтер (немесе негізгі мөлшерлемеден төмен) коммерциялық банктердің кредиттері мен депозиттері бойынша мөлшерлемелер арасындағы сәйкестікке әсер етуі мүмкін. Резервтік талаптарға байланысты тартылатын депозиттердің нақты бағасы өседі, олар бойынша шығындар депозиттер мен кредиттер бойынша ставкаларға ауыстырылады.

* *Құрылымдық өтімділікті басқару резервтік талаптар артық құрылымдық өтімділікті зарарсыздандырудың "арзан" нұсқасы* болып саналады, өйткені ашық нарықтық операцияларды пайдалану немесе артық резервтерге сыйақы есептеу Орталық банк үшін қымбатқа түсуі мүмкін. Орталық банктердің көпшілігі соңғы жылдары артық өтімділікке тап болды және шығындарды төмендететін құралдарды табуға тырысуда. Алайда, резервтік талаптарды қолдану банктердің қаржылық делдал ретіндегі рөлінің төмендеуіне және басқа қаржы құралдарына орналастыру үшін банктік шоттардан қаражаттың кетуіне әкелуі мүмкін.

* *Ақша нарығының қысқа мерзімді ставкаларын басқару.* Құрал орталық банктің резервтеріне "тұрақты сұранысты" құруға ықпал етеді, өйткені ерікті сұраныс (міндетті резервтеуді қолданбай) құбылмалы және болжау қиын болуы мүмкін. Өз кезегінде, резервтік талаптарды орташалау механизмі банктерге 5 қысқа мерзімді өтімділікті басқаруға мүмкіндік береді. Резервтер күнделікті өзгеруі мүмкін болғандықтан, бұл ақша нарығындағы сұраныс пен ұсынысты теңестіруге және ақша нарығындағы құбылмалылықты төмендетуге мүмкіндік береді.

* *Инфляцияны бақылау.* Орталық банктер резервтік талаптарды ақша-несие саясатының құралы ретінде, атап айтқанда, капитал ағыны нәтижесінде инфляциялық қысым көтерілген елдерде қолдана алады. Мұндай жағдайларда, егер орталық банктер пайыздық мөлшерлемелерді көтерсе, бұл пайыздық мөлшерлемелердің дифференциалына байланысты капитал ағынының артуына ықпал етеді. Керісінше, резервтік талаптар арқылы ақша-несие саясатын қатаңдату капитал ағынына ықпал етпестен ішкі инфляциялық қысымды жеңілдетуге мүмкіндік береді.

* *Макропруденциалды реттеу* резервтік талаптарды жүйелік тәуекелді басқару құралы ретінде қолдануға болады. Сонымен, банктік және банктік емес міндеттемелерге қойылатын резервтік талаптар несиелік циклды контрциклді

басқару үшін, банктердің қорландыру құрылымын жақсарту үшін пайдаланылуы мүмкін. Мысалы, Перудағы шетел валютасындағы қысқа мерзімді міндеттемелерге қойылатын резервтік талаптар механизмі Банктің қысқа мерзімді қарыз бойынша ашық позициясын шектеуге мүмкіндік берді. Перудағы макропруденциалдық саясат циклдік несиелеу мен долларландыру деңгейін шектеуге бағытталған. Жалпы, зерттеу нәтижелері¹ Латын Америкасындағы несиелендірудің өсуіне резервтік талаптардың әсері қысқа мерзімді болды, оның несиелендіру динамикасына әсерін сақтау үшін резервтік талаптардың механизмін белгілі бір кезеңділікпен қайта қарау керек. Сонымен қатар, резервтік талаптардың белгілі бір вариациясы Базель келісімімен капитал қозғалысын бақылау көрсеткіші ретінде жүзеге асырылатын өтімділікті жабу коэффициенті болды. Бұл банктерге таза ақша ағындарын 30 күн ішінде жабуға жеткілікті өтімділігі жоғары активтерді ұстауға қойылатын талап, яғни. Банктің қысқа мерзімді өтімділігін сипаттаңыз. Өтімділікті жабу коэффициенті дәстүрлі резервтік талаптарға қарағанда шектеулі, өйткені ол банктік міндеттемелердің кең ауқымына қолданылады.

* *Kіріс алу* резервтік талаптар орталық банктің кірісін алу мақсатында пайдаланылуы мүмкін. Мысалы, Ұлыбританияда резервке алынатын міндеттемелердің орташа мөлшері 6 ай ішінде 600 миллион фунт стерлингтен асатын банктер Cash Ratio Deposits деп аталатын Англия Банкінде сыйақы төленбейтін қалдықты сақтауы керек. Содан кейін бұл қалдықтарды Англия Банкі өз шығындарын қаржыландыру үшін пайдаланылатын кірісті алу үшін басқа активтерге салады. * Мінез-құлық мақсаттары резервтік талаптарды орталық банктер банктердің экономиканың әртүрлі секторларына қатысты коммерциялық мінез-құлқына әсер ету үшін пайдалана алады. Міндеттерге байланысты резервтен босату немесе резервтеудің төмендетілген нормаларын белгілеу арқылы экономиканың жекелеген салалары, кредиттеудің жекелеген түрлері немесе банк мекемелерінің жекелеген түрлерінің қызметі ынталандырылады. Мысалы, Египеттің Орталық Банкі 2016 жылдың басынан бастап банктерге ұлттық валютадағы несиелер сомасына міндетті резервтер деңгейін төмендетуге мүмкіндік берді, 1 IMF Working Paper. Credit Growth and the Effectiveness of Reserve Requirements and Other Macprudential Instruments in Latin America* Prepared by Camilo E. Tovar, Mercedes Garcia-Escribano, and Mercedes Vera Martin, June 2012 6 шағын және орта бизнеске. Тағы бір мысал-Бразилия, ол несиелік ұсынысты ұлғайту арқылы аз дамыған аймақтардағы өсуді ынталандыру үшін әртүрлі резервтік талаптарды қолданады. Бұл ретте экономикалық мақсаттарды ақша-кредит саясатының мақсаттарымен араластыруға болмайды. Бұл опция субсидиялау нысаны болып табылады және өтімділікті басқаруды қиындатуы мүмкін.

5. Инфляциялық таргеттеу режимі кезіндегі резервтік талаптар

Ақшалай таргеттеу және инфляциялық таргеттеу режимдеріндегі резервтік талаптардың рөлі әртүрлі. Ақшалай таргеттеу режимі жағдайында тұрақты ақшалай ұсыныспен резервтік талаптардың артуы несиелеудің төмендеуіне және ақша массасының тарылуына әкеледі және керісінше.

Бұл ретте ақша нарығында деңгейі айтарлықтай мөлшерге жетуі мүмкін қысқа мерзімді пайыздық мөлшерлемелер өсуде, алайда бұл ақша-кредит саясатын жүргізу кезінде Орталық банк үшін маңызды болып табылмайды. Инфляциялық таргеттеу режимінде орталық банк резервтік талаптарды өзгерте отырып, банктердің өз резервтеріне деген сұранысын реттейді және ақша нарығының өтімділігін талап етілетін дәлізде қысқа мерзімді пайыздық мөлшерлемелерді ұстап тұруға мүмкіндік беретін деңгейде ұстайды. Осылайша, инфляцияны таргеттеу режимінде резервтік талаптар нарықтық пайыздық мөлшерлемелерге тікелей әсер етеді және негізгі пайыздық мөлшерлеменің нарықтық мөлшерлемелерге әсерін "ауыстыруды" жүзеге асырады.

Колумбияның орталық банкі экономистерінің пікірінше, оңтайлы ақша-несие саясаты тұрғысынан инфляциялық таргеттеу режимінде резервтік талаптарды пайдаланудың жалпы ережелерін белгілеу қиын. Теориялық тұрғыдан алғанда, міндетті резервтерді пайдалану ақша-несие саясатында бірнеше трансмиссиялық арналар болған кезде, атап айтқанда, трансмиссия механизмінің валюталық арнасы бар ашық экономикаларда негізделген. Бұл жағдайда, егер пайыздық мөлшерлеменің әсері және резервтік талаптардың валюта бағамына әсері осы құралдарды жиынтық сұранысқа қолданудан өзгеше болса, монетарлық саясат резервтік талаптарды қолдана алады. Резервтік талаптар тек пайыздық саясатты қолданған кезде пайда болатын ЖІӨ мен инфляция алшақтығы арасындағы балама таңдауды жақсарта алады.

Алайда, міндетті резервтердің өзгеру мөлшері мен бағыты нақты экономиканың параметрлеріне және оған тән күйзелістерге байланысты. Осы факторларға байланысты міндетті резервтік талаптар пайыздық саясат үшін қосымша немесе алмастырушы құрал ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Франция Банкінің Christian Glocker және Pascal Towbin жұмыстарының қорытындылары тек пайыздық арнаны пайдаланған кезде экономикаға резервтік талаптардың шамалы әсері туралы пікірді растайды. Зерттеу нәтижелері, егер қаржылық тұрақтылық мақсаты болса және фирмаларды шетел валютасында қарыз алу жағдайында болса, резервтік талаптар баға тұрақтылығын қамтамасыз етуге қолдау көрсете алатынын көрсетеді.

Резервтік талаптардың артуы валюта бағамының әлсіреуіне және сонымен бірге несие шарттарының қатаюына әкеледі, ал пайыздық саясат жоғарыда аталған салдардың біріне ғана қол жеткізуге мүмкіндік береді. Резервтік талаптардың жоғарылауы пайыздық мөлшерлемелердің жоғарылауына әкеледі, бұл депозиттер бойынша ставкалардың төмендеуіне байланысты тұтынуға жоғары қысым жасайды, сондай-ақ несиелер бойынша жоғары ставкаларға байланысты инвестицияларға қысым жасайды. Нәтижесінде резервтік

талаптардың артуы капитал ағынын тартпай және айырбас бағамын нығайтпай несиелеуді қысқартуға қол жеткізуге мүмкіндік береді.